

Dr. Aczél László Zsongor OSPPE

A PÁLOS REND BUDAPESTI JELENLÉTE

A Pálos Rendről inkább csak azt tudja a köztudat, hogy ez az egyetlen magyar alapítású férfi szerzetesrend, míg történelmének részletei általában sajnos kevésbé ismertek, hiszen az 1250-ben Esztergomi Boldog Özséb által alapított Rendet 1786-ban II. József feloszlatta. Csak Lengyelországban maradhattak meg a pálos szerzetesek. Többszöri próbálkozás után, 1934-ben sikerült visszatelepülniük az ősi szülőföldre. A magyar pálosok történelméből hiányzó másfél évszázadot további negyven év toldotta meg, hiszen a Rend az 1950. évi betiltás és az 1951-es bebörtönzés után egészen 1989-ig nem működhetett hivatalosan Magyarországon.¹

A Budaszentlőrinci pálos főkolostor

A mai Budapest területén a Budaszentlőrinci főkolostor volt a legjelentősebb pálos monostor. Ha a bencések szíve megdobban, amikor Monte Casino monostorára gondolnak, ha a spanyolok az Escorialra, a királyi kastélyra és az ágostonos remeték kolostorára büszkék, ha a lengyelek Czestochowában a pálos monostorhoz és a Fekete Madonna kegyképét őrző kegytemplomhoz zarándokolnak, akkor – ha az idők folyamán nem rombolták volna le – ilyen történelmi érték lenne Magyarországon a Budaszentlőrinci pálos főkolostor is.

Boldog Özséb 1246 körül mondott le esztergomi kanonoki rangjáról, és Báncsa István esztergomi érsek engedélye birtokában két társával, Benedekkel és Istvánnal remeteségbe vonult a Pilisbe. Esztergom közelében², a mai Kesztölc határában, az ún. „hármás barlang” (Legény, Leány- és Bivak-barlang) mellett valószínűleg 1250 karácsonyára hat társával³ a Szent Kereszt tiszteletére kicsiny monostort és templomot emeltek⁴ IV. Béla király segítségével.⁵ Boldog Özséb (†1270. január 20-án) harmadik utódja, Lőrinc 1300-ban Szent Lőrinc tiszteletére kolostort alapított (Buda várától ÉNY-ra 7 km-re, a mai Budapest és Budakeszi határán), és ide helyezte át a rend központját.⁶ Lodomér esztergomi érsek 1290-es oklevelében már említi, hogy Keszi falu szőlőhegyének Szent Lőrincről nevezett kápolnáját korábban egy remetére bízta,⁷ és a kápolnát ismét a veszprémi Benedek püspök joghatósága alá helyezte.⁸ Talán ez a kápolna volt a későbbi alapítás kiindulópontja. Lőrinc perjel úgy érezte, hogy bár a pálos rend remetei, mégis szükség van arra, hogy a rendi központ közelebb legyen a királyi székhelyhez. Amikor III. Andrással kihalt az Árpád-ház (1301. január 14.), a trón betöltése körül a pálosoknak is komoly szerepe volt. Bár Bicskei Gergely esztergomi érsek 1301. május 13-án már királlyá koronázta (Anjou) Károly Róbertet, de magyar érzelmük miatt a pálosok – a magyar főpapok és bárók többségével inkább Vencel (László) cseh trónörökösöt kívánták a magyar trónra. Amikor azonban V. Kelemen pápa Fra Gentile de Montefiori-t, a ferencendi szerzetesből lett kiváló bíboros-diplomatát küldte Anjou Károly támogatására, aki a pápa jelöltjének érdekében eredményesen tárgyalta az oligarchákkal, akkor Csák Máté nádort, a Felvidék urát is sikerült (legalább egy időre) megnyernie, aki a pálosok kékesi monostorában (Pilisszentlászló) 1308. november 10-én⁹ esküdött hűséget (Anjou) Károly Róbertnek.¹⁰ A bíboros 1308. december 13-án¹¹ és

¹ Bolyós Rezső Ákos OSPPE: A pálosok Magyarországon a XX. század első felében. Visszaemlékezések I-II. Bp. 2004. XXII. Kerületi Helytörténeti Kör kiad. 146 old.

² Gyöngyösi, Gregorius: Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae, Bp. 1988. Akadémiai Kiad., cap. 8. pag. 42.: „Strigonium contra”, illetve „Propre Strigonio”.

³ uo. pag. 208.; Magyarország régészeti topográfiája, 5. köt. (Komárom megye: Esztergom és a dorogi járás), Bp. 1979, 234–238, 300–303. old.

⁴ Magyar Katolikus Lexikon, Bp. 2003. Szent István Társulat kiad., VIII. köt., 326. old.

⁵ Magyarország régészeti topográfiája, V. köt. 234. old.

⁶ Gyéressy Béla [Ágoston OSPPE]: Documenta Artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai, Bp. 1976. MTA kiad., 2. füzet, 414. old.

⁷ Bártfai Szabó László. Pest megye okleveles emlékei, 129. sz.

⁸ Budapest Régiségei, Bp. 1959. 19. köt., 85-86. old.

⁹ Magyarország történeti kronológiája, Bp. 1981. Akad. Kiad., I. köt. 190. old.

¹⁰ Fraknói Vilmos: Magyarország és a római Szentszék, I. köt. 123. old.

¹¹ Magyarország történeti kronológiája, Bp. 1981. Akad. Kiad., I. köt. 191. old.

1309. február 15-én kelt okleveleiben teljesítette a rendnek Lőrinc tartományfőnök által közvetített kérését az ágostonos regulára vonatkozólag, s ennek érdekében a rend kikerült a püspökök fennhatósága alól, s nagykáptalanon választhat rendfőnököt.¹² Levelében a pálosokat még a Szentkereszt remete testvéreinek nevezte.¹³ 1309-ben már az elkészült gótikus stílusú főmonostorban tartották a nagykáptalant,¹⁴ s ez lett a generalis prior, az általános perjel székhelye is.

Az Anjou királyok: Károly Róbert és fia, Nagy Lajos hálásak voltak a pálos rendnek. Károly (Róbert) király, továbbá Óvári János ispán és Velencei Pál budai polgár adományaiból bővítették a monostort. 1359-ben pedig a kolostor körüli erdőket Hencz grófnak a fia, János – Gyöngyösi szerint pozsonyi (de helyesebben mosoni) ispán – adományozta a monostornak. (Hencz fia János nemcsak mosoni ispán, hanem óvári várnagy és budavári rektor is volt.) 1353-ban azonban, amikor a pálosok I. Lajos királlyal (1342-82) megerősítették Hencz fia János adománylevelét, már nemcsak erdőkről, hanem szántóföldekről is szó esik.¹⁵

1329-ben Károly Róbert közbenjárására XXII. János pápa megerősítette a rendet minden szerzett birtokában és a Gentile bíboros nyújtotta előjogában.¹⁶

II. Istvánt már a szentlőrinci monostorban választották rendfőnökké 1325-ben. Három évvel később átíratta XXII. János pápa oklevelét, amely az esztergomi érsekhez intézett azon apostoli parancsot tartalmazza, hogy a karthauziakat kivéve egyetlen testvért se engedjen más rendbe átlépni.¹⁷ Az 1327. évi vizitáció 60 pálos monostorról és 900 szerzetesről számol be, a budaszentlőrinci monostorban 300-nál is többen vannak.¹⁸ Ferrarius szerint az itteni szerzetesek száma 500 körül ingadozott.¹⁹

Németországi Miklós, akit másodszer is megválasztottak rendfőnöknek, itt rendelte el 1341-ben, hogy a rendi testvérek az addig viselt szürke színű szerzetesi ruhát fehérre cseréljék fel, hogy így megkülönböztessék magukat az ún. kőbor remetéktől.²⁰

Nagy Lajos jóindulatát mutatja, hogy a máramarosi királyi sóbányából minden évben háromszáz aranyforint értékű sót adott az évenként pünkösdkor megtartott budaszentlőrinci nagykáptalan, vagyis a rendi közösség gyűlése számára,²¹ valamint az is, hogy kérésére 1367. február 28-án V. Orbán pápa megerősítette a pálos rendet.²² Több monostort is alapított a rendnek.²³

Remete Szent Pálnak, Magyarország védőszentjének sírhelye a Budaszentlőrinci monostorban

Nagy Lajos király megígérte, hogy ha a mindenható Isten Remete Szent Pál érdemeiért a velenceiek fölött győzelemre segíti, akkor ennek a szentnek a testét nekik ajándékozza.²⁴ A pálos rend névadójának földi maradványai 1169-ben kerültek Egyiptomból Bizáncba, ahonnan a kereszties vitézek 1240-ben Velencébe hozták. A Velence és Genova közötti háborút lezáró torinói béke (1381. augusztus 24.) egyik pontja értelmében el is hozatta Velencéből Thébai Remete Szent Pál ereklyéjét, amelyet először a királyi vár Zsigmond kápolnájában köztiszteletre tettek ki, majd innen 1381.

¹² Kisbán Emil: A Magyar Pálosrend története, Bp. Pálos Kolostor kiad., 1938. I. köt. 75. old.

¹³ Gyöngyösi, Gregorius: Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae, Bp. 1988. Akadémiai Kiad., cap. 19. p. 58.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Bencze Zoltán: A Budaszentlőrinci pálos főkolostor a régészeti és történeti adatok tükrében. In: Varia Paulina I., Pálos Rendtörténeti tanulmányok, Szerk. Sarbak Gábor. Bp. 1994. 154. old.

¹⁶ Kisbán Emil: A Magyar Pálosrend története, Bp. Pálos Kolostor kiad., 1938. I. köt. 75. old.

¹⁷ Gyöngyösi, Gregorius: Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae, Bp. 1988. Akadémiai Kiad., cap. 21. p. 61.

¹⁸ Eggerer, Andreas: Fragmen panis corvi protoeremitici, Bécs, 1663. pag. 127.

¹⁹ Zákonyi Mihály: A Buda melletti Szent-Lőrincz pálos kolostor története, Századok, 1911. 513. old.

²⁰ Gyöngyösi, Gregorius: Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae, Bp. 1988. Akadémiai Kiad., cap. 24. p. 65.

²¹ Uo., cap. 27. p. 68.

²² Magyarország történeti kronológiája, Bp. 1981. Akad. Kiad., I. köt. 219. old.

²³ Kisbán Emil: A Magyar Pálosrend története, Bp. Pálos Kolostor kiad., 1938. I. köt. 96. old.

²⁴ Gyöngyösi, Gregorius: Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae, Bp. 1988. Akadémiai Kiad., cap. 35. p. 77.

november 14-én a Budaszentlőrinci monostorba vittek.²⁵ A körmeneten díszes kísérettel Nagy Lajos király is részt vett, talán azért is, mert titkon a Szent segítségétől remélte súlyos betegségének javulását († 1382. szeptember 10.) A translatio leírását középkori latin nyelvű irodalmunkban több helyen is megtaláljuk.²⁶ A király Remete Szent Pált Magyarország védőszentjének nyilvánította.²⁷

1484 körül Dénes pálos testvér Remete Szent Pál teste számára a régi, kevésbé díszes kőkoporsó helyébe vörösmárványból faragott művészi ereklyetartót, melynek oldalait a Szent életéből vett jeleneteket ábrázoló, finom művű domborművekkel ékesített, és ezt a templom északi oldalán 1486-tól épült kápolnába helyezték el.²⁸ A kolostorhoz egész sor műhely csatlakozott. Volt a barátok között kőfaragó, asztalos, faszobrász, üvegablakkészítő, orgonaépítő, orgonista stb.

Hadnagy Bálintnak,²⁹ a pálosok XVI. századi egyik meghatározó személyiségének, budaszentlőrinci hitszónoknak Remete Szent Pál életéről és csodatételéről szóló munkája 1507. évi krakkói kiadását³⁰ Knauz Nándor idézi.³¹ Ennek 1511. évi velencei kiadását pedig Sarbak Gábor ismertette.³²

1512-ben új szentély és sekrestye épült, valamint egy szép tanácsterem.³³ II. Lajos Remete Szent Pál fejerekléjét Csehországból Budaszentlőrincre szállíttatta 1523. május 25-én.³⁴ Remete Szent Pál vörös márvány koporsója a XVI. század elejére országos vonzáskörű, tehát nemzeti búcsújáróhely lett, ahol számos gyógyulást tapasztaltak és tulajdonítottak a thébai remetének.³⁵ Az ország egyik legnevezetesebb monostorát alig egy héttel Mohács után³⁶ tíz napig fosztogatták a törökök, majd felgyújtották, 25 barátot megöltek, másokat megsebesítettek. „Az oltárokat lerombolták, a képeket, csúfosan összeszabdalták, a sírokat fölforgatták, Szent Pál márványkoporsójának finoman faragott fedőlapját durván lelökték, és három darabra törték.” A könyvtár gazdagságára következtethetünk abból az adatból, hogy ezer forint értékű könyv égett el.³⁷ A templomi felszerelést sikerült elrejtve megmenteni. Később a Homonnai Drugeth család őrizetére bízták,³⁸ ahonnan többé nem tudták visszaszerezni.³⁹ Fél évszázad múltán a 90.000 aranyra taksált kárukért a főnemesi család 2000 aranyat fizetett.⁴⁰

„Remete Szent Pál ereklyéje további sorsáról – írja Kunszery Gyula – annyit tudunk, hogy a mohácsi vész után a törökök dühe elől a felvidéki Trencsénbe mentették,⁴¹ s itt egy tűzvész

²⁵ Zákonyi Mihály: A Buda melletti Szent-Lőrincz pálos kolostor története, Századok, 1911. 25–26. old.

²⁶ Kisbán Emil: A Magyar Pálosrend története, Bp. Pálos Kolostor kiad., 1938. I. köt. 101–103. old.

²⁷ Orosz, Franciscus: Synopsis annalium eremi coenobiticorum fratrum eremitarum ordinis Sancti Pauli primi eremitaе, Sopron, 1747. cap. II. p. 9.

²⁸ Kisbán Emil: A Magyar Pálosrend története, Bp. Pálos Kolostor kiad., 1938. I. köt. 138. old.

²⁹ Magyar Katolikus Lexikon, Bp. 1998. Szent István Társulat kiad., IV. köt., 457. old.

³⁰ Eggerer, Andreas: Fragmen panis corvi protoeremitici, Bécs, 1663. pag. 163–170.

³¹ Knauz Nándor: A Szent Lőrincről nevezett Buda melletti pálos zárda. Magyar Sion, Esztergom, 1865. 586. old.

³² Sarbak Gábor: Miracula Sancti Pauli Primi Heremite, Debrecen, 2003. 144. + XVII. old.

³³ V. Kovács Sándor: Gyöngyösi Gergely, Arcok a magyar középkorból, Bp. 1983. Szépirodalmi Kiad., 78. fejezet, 237. old.

³⁴ Uo., 81. fejezet, 246. old.; Knauz Nándor: A Szent Lőrincről nevezett Buda melletti pálos zárda. Magyar Sion, Esztergom, 1865. 596–597. old.

³⁵ Török József – [Aczél László Zsongor] - Legeza László – Szacsuvay Péter: Pálosok. Bp. 1996, Mikes Kiadó. 27. old.

³⁶ Magyarország történeti kronológiája, Bp. 1981. Akad. Kiad., II. kötet 190. oldal: 1526. szeptember 8.

³⁷ V. Kovács Sándor: Gyöngyösi Gergely, Arcok a magyar középkorból, Bp. 1983. Szépirodalmi Kiad., 86. fejezet, 259–260. old.

³⁸ A kincsek az óbudai (fehéregyházi), siklósi (bajcsi), [sajó]ládi, diósgyőri, tokaji és néhány más, így a szentlőrinci monostor egyházi felszerelését alkották az oklevelekkel együtt. A kincsek jegyzékét lásd: Gyéressy Béla [Ágoston OSPPE]: Documenta Artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai, Bp. 1976. MTA kiad., 2. füzet, 420–426. old.

³⁹ Gyéressy Béla [Ágoston OSPPE]: Documenta Artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai, Bp. 1976. MTA kiad., 2. füzet, 414. old.

⁴⁰ Zolnay László: A budaszentlőrinci pálos főkolostor emlékezete. in: Vigilia, 1978. 38. évf. 8. szám, 517. old.

⁴¹ V. Kovács Sándor: Gyöngyösi Gergely, Arcok a magyar középkorból, Bp. 1983. Szépirodalmi Kiad., 86. fejezet, 260. old.: „Trencsénben, az erdélyi vajda legerősebb várában helyezték el.

alkalmával a lángok martaléka lett”.⁴² Kunszery ugyanakkor idézi Sándor Istvánt: „Nem régen Gróf Eszterházi Pál pécsi püspök, akkor Szent Pál szerzetének feje lévén,⁴³ Velencében vala, ott a Szent Julianus templomában megmutatták neki Szent Pálnak valóságos tetemeit, s egyetemben bizonyossá tették, hogy az akkori Dozse vagyis velencei vezér Contarenus András s a nemese I. Lajost megréfálták, s valami más tsontokat adtak volna által éjjel alattomban, tsak hogy a város népe, amint mondják vala, meg ne tudja, mert másként a zendüléstől lehetett volna tartani.”⁴⁴ A tényállást illetőleg Kunszery Gyula ezért megkérdezte a velencei Szent Julian vértanú templomának igazgatóját. Camilla don Otello 1956. január 17-én azt válaszolta: „A velencei Szent Julian templom 1240 óta letéteményese Szent Pál első remete tetemének, és ez időpont óta annak birtoklása mindenkor háborítatlan volt kétségbevonások vagy megszakítások nélkül. Egyetlen kivételt képez a szent testnek a feje, amelyet a lengyelországi remetéknek adományoztak, de nem tudja megerősíteni, hogy hogyan. A test ott (Velencében) egy márványurnában nyugszik, amelyet két angyal és egy oroszlán támaszt alá. A főoltár mögött helyezkedik el, amelynek főképe a szent keresztről elnevezett Szent Jeromost ábrázolja, és ugyanazon síkon Szent Juliánt és Szent Flóriánt és Remete Szent Pált.”⁴⁵ Kunszery azzal zárja cikkét, hogy ezek szerint nem kétséges: a ravasz velenceiek túljártak a magyarok eszén, és egy másik ismeretlen szent ereklyéit adták Nagy Lajos királynak.

P. Dr. Gyéressy Béla Ágoston pálos azonban az Országos Levéltár „Acta Paulinorum” még feldolgozatlan kéziratos anyaga alapján kiegészíti a Kunszery-beszámolót: „Nyomtatásban eddig megjelent történelmi forrásaink nyomán valóban úgy tudtuk, hogy Remete Szent Pál ereklyéi a XVI. században, pontosabban 1527-ben Trencsén várának felgyújtása alkalmával elpusztultak. A barokk idő pálos rendtörténeti kutatóinak – úgy látszik – már nem volt lehetőségük ezt a hiedelmet megcáfolniok, s így téves információnk változatlan maradt a »be nem avatottak« előtt.” P. Fuhrman Mátyás pálosnak (†1773) a Kamarai levéltárban található (bizonyára nyomtatásra szánt) kéziratos műve alapján⁴⁶ P. Gyéressy azt következteti ki, hogy 1281-ben nem az egész test, hanem csak egy része kerülhetett Budaszentlőrincre, hiszen egy „gallikán” Martyrológium⁴⁷ szerint Remete Szent Pál testét Egyiptomból Galliába szállították s a clunyi apátságban őrzik. Így Fuhrman szerint ezért már nem az egész test került 1240-ben Velencébe. Sőt Jacobus Croatius említi⁴⁸ († 1616), hogy Remete Szent Pál ereklyéit nemcsak Velencében őrzik, hanem Cremonában, Czesztochowában is. Fuhrman arról tudósít, hogy 1526-ban a Budaszentlőrincről Trencsénbe menekített ereklyét a pálosok, amikor I. Ferdinánd és Szapolyai János között törésre került sor, a Pozsony melletti Mária-völgybe, majd a még biztosabb bécsűjhelyi pálos kolostorba vitték Alamizsnás Szent János és Szent László király ereklyéivel⁴⁹, sőt kifejezetten Remete Szent Pál fejereklyéjével együtt.⁵⁰

A Budaszentlőrinci monostor további sorsa

A monostor olyan nagy méretű volt, hogy időnként ötszáz pálos szerzetes is lakott benne. A Pütkösd táján tartott rendfőnöki választó káptalan gyűlésre ugyanis a világ minden tájáról idejöttek Portugáliától, Németországtól, Horvátországtól, Lengyelországtól kezdve, hogy az új rendfőnököt megválasszák, aki V. Márton pápa 1417. december 25-én kelt bullája szerint magyar pálos szerzetes kellett hogy legyen.⁵¹

1540-ből egy oklevél, amelyben Imre rendfőnök a budaszentlőrinci monostorból tiltakozik az

⁴² Teológia, 1968. II. évf. 4. szám, 261. old.

⁴³ 1769–1776.

⁴⁴ *Sokféle* c. enciklopédikus folyóirat, 1806, 118. oldal.

⁴⁵ Teológia, 1968. II. évf. 4. szám, 261. oldal.

⁴⁶ Anonymi Hungarici Historia de Translatione S. Pauli I. Eremitae... Dissertatio praeliminaris de Controversia Sancti huius Translatione Hungarica... Studio et opera P. F. Mathiae Fuhrmann Ordinis ejusdem S. Pauli I. Eremitae. Kamarai Levéltár (Fasc. 420)

⁴⁷ Paris. 1637. Pag. 1077.

⁴⁸ Eloquentia Illustrum Anachoretarum (Posthumus mű).

⁴⁹ Anonymi Hungarici Historia de Translatione S. Pauli I. Eremitae... Dissertatio praeliminaris de Controversia Sancti huius Translatione Hungarica... Studio et opera P. F. Mathiae Fuhrmann Ordinis ejusdem S. Pauli I. Eremitae. Kamarai Levéltár (Fasc. 420. Fol.69–70).

⁵⁰ Uo., (90). Teológia, 1969. III. évf. 2. szám, 133/134. oldal.

⁵¹ Kisbán Emil: A Magyar Pálosrend története, Bp. Pálos Kolostor kiad., 1938. I. köt. 108. old.

elefánti perjelnek Baracskey Pállal kötött egyezsége ellen,⁵² jelzi, hogy létezik még ez a monostor, de Buda 1541-ben történt elfoglalása után másodízben is elpusztította a török.⁵³ Területét már a XVII. században kőbányaként használták. Egy 1627-es forrás szerint a budai pasa e monostor köveivel erősített meg a budai erődítményeket. 1686-os magyar felszabadulás után a pálosok ugyan megtalálták a romterületet, de birtokba nem tudták venni.⁵⁴ Jankovits Miklós 1827-ben azt írja, hogy ő még gyermekkorában látta a romokat, a falak embermagasságig álltak. Látta a templom kétszer hat oszlopát, hét oltárának ép asztalát, valamint több márványsírkövet. 1846-ban Henszlmann Imre és Érdi János, az 1930-as években Garády Sándor, 1949-ben Gerevich László, majd 1961–1985-ig Zolnay László, közben 1958 őszén pedig Nagy Emese végzett itt ásatásokat. Először Zolnayval közösen, majd annak halála után 1985-től Bencze Zoltán vezeti az ásatásokat a Budaszentlőrinci pálos főkolostor egykori területén.⁵⁵

Báthori László Hárshegyi barlangja

1456 körül a budaszentlőrinci monostorban élt Báthori László, aki a magány iránti szeretetből néhány társával az onnan nem messze fekvő (a mai Hárshegy tövében levő) barlangba vonult.⁵⁶ Gyöngyösi szerint az egész Bibliát és sok szentnek az életét magyarra fordította.⁵⁷ Emlegetik, hogy ez a pálos szerzetes – aki Mátyás király kortársa volt – a Biblia szövegét magyarra fordította. Ez a kézirat Mátyás király korvináinak egyik féltett kincse volt.⁵⁸ Sajnos a török időben ez elenyészett vagy eltűnt.

A pálos rend háza Budán

„XVIII. századi és későbbi írók úgy vélik, hogy Budán, talán a várban volt egy Szent Pál Remetéről elnevezett monostor. Ez azonban nyilván tévedés, mert pálosok Mohács előtt nem telepedtek városokba. Budán ugyan több monostor birtokolt lakóházat, de ezek nem voltak kolostorok. Így a szentlőrinci monostor is kapott I. Lajos királytól egy kőházat a budai várban.”⁵⁹

Tény, hogy Gyöngyösi Gergely beszámol arról, hogy „az igen jámbor [Nagy Lajos] király Buda városában a szentlőrinci monostornak adományozta bizonyos Czilingh gróf egyik nagy házát; ezt a város minden lakója Szent Pál házának nevezi, mivelhogy azzal a szándékkal adta, hogy a veszedelmes időkben ott őrizték Remete Szent Pál holttestét”.⁶⁰ Ezt Eggerer is idézi.⁶¹ A szakemberek sokáig keresték, hogy hol lehetett ez az épület. Zolnay László megállapította, hogy Nagy Lajos 1381/82-ben a pálosoknak adományozta azt a budavári palotát, amelyet latinul Magna Curia Regis – a király nagy küriája –, németül Kammerhof – Kamara-udvar – névvel illettek. Nagy Lajos koráig uralkodóink első, budavári palotája volt – a Szent Mártonról nevezett régebbi királyi házikópólna is hozzátartozott. (A komplexus a mai Táncsics M. u 9-13 sz. ingatlanok helyén, a régi, itt állt Szombat-

⁵² Bencze Zoltán: A Budaszentlőrinci pálos főkolostor a régészeti és történeti adatok tükrében. In: Varia Paulina I., Pálos Rendtörténeti tanulmányok, Szerk. Sarbak Gábor. Bp. 1994. 158. old.; Rupp Jakob: Buda és Pest helyrajzi története. Pest, 1868. 206. old.

⁵³ Bencze Zoltán: A Budaszentlőrinci pálos főkolostor a régészeti és történeti adatok tükrében. In: Varia Paulina I., Pálos Rendtörténeti tanulmányok, Szerk. Sarbak Gábor. Bp. 1994. 170. old.

⁵⁴ Bencze Zoltán: A Budaszentlőrinci pálos főkolostor a régészeti és történeti adatok tükrében. In: Varia Paulina I., Pálos Rendtörténeti tanulmányok, Szerk. Sarbak Gábor. Bp. 1994. 158. old.; Salamon F.: Két magyar diplomata a tizenhetedik századból, új kiadás. Bp. 1884. 203. old

⁵⁵ Bencze Zoltán: A Budaszentlőrinci pálos főkolostor a régészeti és történeti adatok tükrében. In: Varia Paulina I., Pálos Rendtörténeti tanulmányok, Szerk. Sarbak Gábor. Bp. 1994. 159–160. old.

⁵⁶ Bátori Sigray Pál: Emlékbeszéd Boldog Báthory László pálos szerzetes zugligeti remete barlangjának ünnepélyes megnyitása alkalmával 1911. évi augusztus hó 6-án. [Bp.] 1911. Zugligeti Egyesület kiad. 16 old.

⁵⁷ Gyöngyösi, Gregorius: Vitae Fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae, Bp. 1988. Akadémiai Kiad., cap. 54. p. 111.

⁵⁸ Endes Miklós: Boldog Báthori László. Bp. 1940. A Szerző kiad. 18. old.

⁵⁹ Gyéressy Béla [Ágoston OSPPE]: Documenta Artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai, Bp. 1976. MTA kiad., 2. füzet, 414. old. Knauz Nándor: A Szent Pálról címzett budai pálos zárda. Magyar Sion, Esztergom, 1865. 920-923. old.

⁶⁰ V. Kovács Sándor: Gyöngyösi Gergely, Arcok a magyar középkorból, Bp. 1983. Szépirodalmi Kiad., 34. fejezet, 90. old.

⁶¹ Eggerer, Andreas: Fragmen Panis Corvis protoeremitici, Viena, 1663. pag, 97.

kapu mellett helyezkedett el.) Ezt a királyi palotát – amelyből Nagy Lajos költözött ki az általa emelt déli palotába – a pálosok 1423-ban Cillei Hermannal, Zsigmond király apósával egy másik budavári palotára cserélték el.⁶² Ez a mai Hess András téri ún. Vörös sün-ház volt. E házról nevezte el a budai középkor a mai Fortuna utcát Szent Pál utcájának.⁶³ Egy másik házat Mihály óbudai kanonoktól kaptak. 1480-ban Gergely vicarius generalis [rendfőnökhelyettes] valamelyik budai házukat elcserélte Pozsegai Jánossal egy Pesten lévő másikért.⁶⁴

Fehéregyháza monostora

Knausz Nándor címzetes esztergomi püspök ezt a templomot úgy mutatja be, mint amely Árpád fejedelem sírja felett épült. Béla király névtelen jegyzője, Anonymus (1200 körül) szerint, amikor (907-ben) Árpád elköltözött ebből a világból, akkor egy kis patak forrása felett, amely kömederben folyt le Attila városában, ott építettek egy kis kápolnát, ahol őt tisztességesen eltemették.⁶⁵ Sírja mellett Szent István király 1022 körül engesztelésül Szűz Mária-templomot építtetett, melyet a körülötte alakult kis településsel együtt Fejéregyházának is neveztek. A tatárok Óbuda városát, a várat és a templomot is elpusztították. Erzsébet királyné (Károly Róbert hitvese) a templomot helyreállította, mely búcsújáráhellyé vált.⁶⁶ Mátyás király a moldovai hadjáratkor, amikor a sebesült Mátyás maga is kis híján ott veszett, megfogadta: ha győz és életben marad, a pálosoknak adja a kolostorra építteti át a legendás óbudai Fehéregyházát. Ígéretét pápai engedéllyel 1483-ban beváltotta.⁶⁷ A pálosok a prépostság épületét gyökeresen átépítették.⁶⁸ 1493-ban II. Ulászló nekik adta a Bányaháza hőforrást.⁶⁹ Gyöngyösi említi, hogy „Tamás testvér, a fehéregyházi kolostor boldog emlékü perjele, akik az alapoknál kezdte el a monostor építését, igaz szerzetes és minden tetteben okos ember volt. Ugyanott halt meg boldogan, az 1518. esztendőben.”⁷⁰ A monostort valószínűleg 1526-ban hagyták el a szerzetesek a török elől menekülve.⁷¹ 1529-ben a törökök Bécs felé volnolva feldúlták.⁷²

A monostor pontos helye nem egyértelmű. Az Árpád sírjánál levő Bánya hőforrásként említett forrás helyét a mai Bp. Bécsi út 267. számnál keresik.⁷³ V. Kovács Sándor – Budapest III. kerületébe, Óbudára helyezi a Boldogságos Szűz (Alba Ecclesia, Alba Maria, Pilis megye) monostorát.⁷⁴ Vértessy György a Fehéregyházát, a magyarok első Szűz Mária nevét viselő Egyházát a pilismaróti térségbe helyezi.⁷⁵ Guzsik szerint Henszlmann Imre 1880 körül az óbudai Bohn-téglagyár területén (Bécsi út 166. sz.)⁷⁶ ezt tárta fel. A romok azóta megsemmisültek.⁷⁷ A épület dokumentálása azonban azt mutatja, hogy itt egy kicsi kápolna volt, és nem valószínű, hogy ezt látogatták volna oly sokan a középkor folyamán.

A Csuti monostor

⁶² Bencze Zoltán: A Budaszentlőrinci pálos főkolostor a régészeti és történeti adatok tükrében. In: Varia Paulina I., Pálos Rendtörténeti tanulmányok, Szerk. Sarbak Gábor. Bp. 1994. 158. old.

⁶³ Zolnay László: A budaszentlőrinci pálos főkolostor emlékezete, in: Vigilia, 1973. 38. évf. 8. szám, 516. old.

⁶⁴ Bencze Zoltán: A Budaszentlőrinci pálos főkolostor a régészeti és történeti adatok tükrében. In: Varia Paulina I., Pálos Rendtörténeti tanulmányok, Szerk. Sarbak Gábor. Bp. 1994. 158. old.

⁶⁵ Knausz Nándor: A Szűz Máriáról nevezett Fehér Egyház. Magyar Sion, Esztergom, 1863. I. kötet. 739-748. old.

⁶⁶ Magyar Katolikus Lexikon, Bp. 2004. Szent István Társulat kiad., IX. köt., 927. old.

⁶⁷ Zolnay László: A budaszentlőrinci pálos főkolostor emlékezete, in: Vigilia, 1973. 38. évf. 8. szám, 517. old.

⁶⁸ Guzsik Tamás: A pálos rend építészete a középkori Magyarországon. Bp. 2003. Mikes Kiad. 177. oldal.

⁶⁹ Magyar Katolikus Lexikon, Bp. 2004. Szent István Társulat kiad., IX. köt., 927. old.

⁷⁰ V. Kovács Sándor: Gyöngyösi Gergely, Arcok a magyar középkorból, Bp. 1983. Szépirodalmi Kiad. 271. old.

⁷¹ Gyéressy Béla [Ágoston OSPPE]: Documenta Artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai, Bp. 1975. MTA kiad., 1. füzet, 144. old.

⁷² Magyar Katolikus Lexikon, Bp. 2004. Szent István Társulat kiad., IX. köt., 927. old.

⁷³ Magyar Katolikus Lexikon, Bp. 2004. Szent István Társulat kiad., IX. köt., 927. old.

⁷⁴ V. Kovács Sándor: Gyöngyösi Gergely, Arcok a magyar középkorból, Bp. 1983. Szépirodalmi Kiad. 352. old.

⁷⁵ Vigilia 1978. 10. szám.

⁷⁶ Magyar Katolikus Lexikon, Bp. 2004. Szent István Társulat kiad., IX. köt., 927. old.

⁷⁷ Guzsik Tamás: A pálos rend építészete a középkori Magyarországon. Bp. 2003. Mikes Kiad. 178. oldal.

1264-ben IV. Béla alapította mint premontrei prépostságot⁷⁸ Szent Euszták tiszteletére. A mai Budafoktól délre Csut falut és a szomszédos Kucsulát, a Csepel szigeten Al- és Felhárost, Fedémet és Mikolát, a Dunától keletre Ócsa környékén és még máshol további birtokokat adott a prépostságnak.⁷⁹ 1475-ben adta Mátyás király a pálosoknak, első perjele: Budai Imre.⁸⁰ 1477. március 13-án IV. Sixtus pápa megbízásából Rangoni Gábor egri püspök tíz pálost iktatott be.⁸¹ Ferenc rendfőnökhelyettes, aki nagy tisztelője volt Krisztus testének és vérének, Csúton temették el.⁸² A „Csatkainak mondott Pál testvér, csuti perjel, kőgátat építtetett a kolostor Duna felőli oldalán, nehogy a víz kiáradása a kolostor falában kárt okozzon. Így nagy segítségére volt a kolostornak. Végül Fehéregyházára helyezték, és ott költözött Krisztushoz, az Úr 1519-ik évében.”⁸³ 1526–42 között elnéptelenedett, oklevelei elenyésztek. Birtokait I. Lipót király a pesti pálosoknak adta, II. József pedig beolvastotta a Vallásalapba.⁸⁴ Helye annyira feledésbe merült, hogy amikor a 17. sz. második felében a pálosok elkezdték birtokaik visszafoglalását, a fejérmegyei Alcsuton, Felcsuton és Acsán (Ócsa helyett) vélték felfedezni az ősi monostor nyomait.⁸⁵ A kb. 1000 lépés hosszú szigetet később Fácános, s a csepeli oldalon fekvő 2 egykori faluról Háros-szigetnek nevezték. Középe táján álltak a monostor romjai, melynek anyagából a 19. sz. elején vadászlakot építettek. Az épületben a régi részletek még a 20. sz. elején is fölismerhetők voltak. Az újabb építkezések 1950 után a maradványokat elnyelték. 1961-ben Zolnay László megtalálta a monostor helyét.⁸⁶ A sziget ma sajnos nem látogatható.

A pesti Egyetemi templom

A Buda visszafoglalását követő évben, 1687-ben a pálosok perjele I. Lipót királyhoz folyamodott, hogy rendje számára a Pest déli részén fekvő török mecsetet és környékét megkapja. 1693-ban nyerték el az ingatlan tulajdonjogát. A kolostort 1715-ben Mathias Drenker vezetésével kezdték építeni, és 1744-ben Andreas Mayerhoffer fejezte be. A könyvtárterem gazdag barokk faragványai részben Anton Rucsman pálos munkástervező műve.⁸⁷ A templomot 1722 körül kezdték építeni. Főoltárát Kisboldogasszony (Szűz Mária születése) tiszteletére 1758-ban szentelték fel. Teljes berendezése csak 1776-ban készült el. A magyarországi pálos templomok között és Budapesten is ez a legszebb barokk templom. A pesti pálosok arra törekedtek, hogy közelebb fekvő, török idők előtti monostoraik birtokait visszaszerezzék és konventjüket azok jövedelméből fenntartsák. Így a következő helyeken volt több-kevesebb ingatlanuk: A Pilisben Marót, Szentlélek, Szentkereszt, Szentlászló, Vác közelében Bottyán, Gyöngyös mellett Veresmart, valamint Báránd Fejér megyében.

1786-ban a feloszlatakor a tartományfőnökön és titkárán kívül 12 pálos szerzetespap alkotta a pesti konventet. A templomot és a kolostort a Pestre áthelyezett egyetemhez csatolták. Ma a Központi Szeminárium foglal helyet a kolostorépületben (Bp. V. Papnövelde u. 5-7.) A templom és a könyvtár gazdag barokk berendezése megmaradt a pálosok korából.⁸⁸

A Sziklateplom

Barlang, amelyben egykor egy Iván nevű remete húzta meg magát, bizonyára szerepet játszott

⁷⁸ Magyarország történeti kronológiája, Bp. 1981. Akad. Kiad., I. köt. 160. old.

⁷⁹ Magyar Katolikus Lexikon, Bp. Szent István Társulat kiad., II. köt., 494. old.

⁸⁰ V. Kovács Sándor: Gyöngyösi Gergely, Arcok a magyar középkorból, Bp. 1983. Szépirodalmi Kiad. 159. old.

⁸¹ Magyar Katolikus Lexikon, Bp. Szent István Társulat kiad., II. köt., 494. old.

⁸² V. Kovács Sándor: Gyöngyösi Gergely, Arcok a magyar középkorból, Bp. 1983. Szépirodalmi Kiad. 144. old.

⁸³ V. Kovács Sándor: Gyöngyösi Gergely, Arcok a magyar középkorból, Bp. 1983. Szépirodalmi Kiad. 271. old.

⁸⁴ Magyar Katolikus Lexikon, Bp. Szent István Társulat kiad., II. köt., 494. old.

⁸⁵ Gyéressy Béla [Ágoston OSPPE]: Documenta Artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai, Bp. 1975. MTA kiad., 1. füzet, 56. old.

⁸⁶ Magyar Katolikus Lexikon, Bp. Szent István Társulat kiad., II. köt., 494. old.

⁸⁷ Gyéressy Béla [Ágoston OSPPE]: Pálos falfaragások mesterei. Művészettörténeti Értesítő, 1956.

⁸⁸ Gyéressy Béla [Ágoston OSPPE]: Documenta Artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai, Bp. 1975. MTA kiad., 2. füzet, 212. oldal; Saly László: Az Egyetemi templom. A pálosok régi pesti szentegyháza. Bp. 1926. Élet Kiad. 84 +21 oldal; Kuthy Sándor: A pesti Egyetemi templom. Bp. 1960. Képzőművészeti Alap Kiad. 48 oldal; Török József: Budapest. Egyetemi templom. Bp. 1986, Tájak – Korok – Múzeumok kiskönyvtára, 230. szám. 16 oldal; Török József - Legeza László: A 350 éves Központi Papnövelő Intézet. Bp. 1998. Mikes Kiad. 48+49 old.

a főváros mai nevének kialakulásában, hiszen Pest és Ofen egyaránt kemencét és barlangot jelent a bolgárszláv, illetve német nyelven. Egy 1924. évi Lourdes-i zarándoklaton érlelődött meg a gondolat, hogy itt, az ország szívében létesítsenek egy hasonló Mária-kegyhelyet.⁸⁹ A természetes barlangból

⁸⁹ Pfeiff[er] Gyula: Nagyasszonyunk Szentgellérthegyi Sziklatemplomának története. Bp. 1931. 39 oldal.

kiképzett külső kápolnát 1926. május 23-án, a belső barlangtemplomot 1931. május 25-én szentelték fel. A pálosok atyák 150 éves számkivetés után 1934. május 21-én érkeztek haza Czestochowából. 17 év áldásos munka után 1951. március 26-án azonban letartóztatták a szerzeteseket, és Grösz József kalocsai érsek koncepciós perében Vezér Ferenc atyát halálra, a többieket börtönbüntetésre ítélték. A Sziklatemplomot 1960-ban befalazták, Virág Benedeknek 1935-ben a templom bejáratánál elhelyezett hamvait a Kerepesi úti temetőbe vitték.

A Pálos Rend 1989-ben, a rendszerváltáskor újra használatba vehette a Sziklatemplomot, majd 1990-ben a Sziklakolostort is, s elkezdődhetett a kifosztott templom helyreállítása. A bejárat betonfal elbontása 1992. február 26-án fejeződött be. A barlang feletti keresztet az eredeti kereszt lerombolásának 50. évfordulójára, 2001. július 16-ára állították fel és 2001. augusztus 12-én áldották meg, Szent István lovas szobrát pedig, amelyet Kő Pál alkotott, 2001. május 26-án állították fel.